

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Evaluatie Antiterrorismewetgeving

Woude, M.A.H. van der

Citation

Woude, M. A. H. van der. (2011). Evaluatie Antiterrorismewetgeving. *Openbaar Bestuur*, 21(5), 7-12. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/17655>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/17655>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Evaluatie antiterrorismewetgeving

De antiterrorismewetgeving en het daarmee samenhangende beleid zijn de afgelopen jaren veelvuldig onderwerp van debat geweest. De wetgever werd vanuit (straf)rechtswetenschappelijke hoek dikwijls verweten dat er te reactief op (inter)nationale terroristische aanslagen en dreigingen werd gereageerd. Hoe degelijk en deugdelijk is het Nederlands terrorismebeleid? Zijn de antiterrorismemaatregelen toereikend en in balans?

In het proces van totstandkoming van de nieuwe antiterrorismemaatregelen zouden onder meer vragen over de legitimiteit en noodzaak van het beleid, en over mogelijk schadelijke bijeffecten, niet of te weinig zorgvuldig zijn behandeld. De wetgever, in het bijzonder de verantwoordelijke ministers, wezen in reactie op deze kritiek steevast op de internationale dreiging van het terrorisme en de schok voor de Westerse samenlevingen. Bijna tien jaar na de catastrofale aanslagen in New York lijkt de tijd dan ook rijp voor bezinning op de genomen maatregelen. In deze volgens Van Gunsteren derde fase in de reactie op 9/11 kan en zou er met meer afstand en rust worden gekeken naar de ingeslagen 'antiterrorismekoers' en moeten vragen over proportionaliteit, subsidiariteit en mogelijke onbedoelde gevolgen van de regelgeving niet langer uit de weg gegaan worden.¹

Integrale evaluatie

De aanleiding voor dit artikel is het in januari 2011 verschenen evaluatierapport *Antiterrorismemaatregelen in Nederland in het eerste decennium van de 21e eeuw*.² Waarom is het monitoren van wet- en regelgeving - in het bijzonder op het terrein van openbare orde en veiligheid - vandaag de dag zo belangrijk? Kan dat onderzoek de conclusie rechtvaardigen dat 'het Nederlands terrorismebeleid degelijk en deugdelijk is en het pakket aan antiterrorismemaatregelen in balans en toereikend is'?

Het rapport behoort het finaalstuk te zijn van een traject dat in november 2007 in werking is gezet met een motie van Pechtold (D66). Daarin werd de regering verzocht uit te zoeken op welke wijze een evaluatie naar de antiterrorismemaatregelen het beste zou kunnen worden vormgegeven.³ De motie leidde op 1 oktober 2008 tot de Commissie evaluatie antiter-

rorismebeleid, naar de achternaam van de voorzitter ook wel de Commissie-Suyver genoemd.⁴ Deze commissie van externe deskundigen kreeg opdracht te onderzoeken hoe een evaluatie naar de (onderlinge samenhang van) genomen antiterrorismemaatregelen vorm zou moeten krijgen.

In haar eindrapport *Naar een integrale evaluatie van antiterrorismemaatregelen*, dat op 9 juli 2009 voorzien van reactie van de minister van Justitie aan de Tweede Kamer werd aangeboden, beval de Commissie aan het pakket aan antiterrorismemaatregelen aan een integrale evaluatie te onderwerpen. In het bijzonder zou aandacht moeten worden besteed aan de effectiviteit, legitimiteit en onderlinge samenhang van de maatregelen.⁵ Tevens benadrukte de commissie het belang een dergelijk evaluatieonderzoek niet alleen tot de juridische invalshoek te beperken, maar een multidisciplinaire aanpak te hanteren. Hoewel de commissie te kennen gaf begrip te hebben voor de (internationale) druk en maatschappelijke omstandigheden waarbinnen de antiterrorismemaatregelen tot stand zijn gekomen, gaf zij aan dat het achteraf wenselijk en noodzakelijk was om in alle rust en redelijkheid de gemaakte wettelijke- en beleidskeuzes aan een kritische blik te onderwerpen. Ook maakte zij duidelijk dat de resultaten van de evaluatie op termijn aanleiding konden of moesten zijn om bepaalde wetten in te trekken of te wijzigen of bepaalde beleidsmaatregelen niet meer toe te passen.

- 1 H. van Gunsteren, 'Terreurbestrijding in de liberale democratie', *Beleid & Maatschappij* 2007, (34) 2 p. 123.
- 2 Ministerie van Veiligheid & Justitie, *Antiterrorismemaatregelen in Nederland in het eerste decennium van de 21e eeuw*, Den Haag: Staatsuitgeverij 2011.
- 3 *Kamerstukken II* 2007/08, 31 200 VI, nr. 79.
- 4 *Kamerstukken II* 2007/08, 31 200 VI, nr. 132.
- 5 *Kamerstukken II* 2008/09, 29 754, nr. 164.

In reactie op het rapport en de aanbevelingen van de commissie gaven de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties aan alle aanbevelingen over te nemen en in eigen verantwoordelijkheid onder leiding van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb) de antiterrorismewet- en regelgeving te evalueren.⁶

Een deel van de aandachtspunten is bij de evaluatie niet aan bod gekomen

Tien onderzoeksvragen

De Commissie-Suyver eindigde haar onderzoek met eenentwintig aanbevelingen, die volgens haar in de integrale evaluatie van het pakket aan antiterrorisme maatregelen betrokken moesten worden. Ook in deze aandachtspunten werd onderscheid gemaakt tussen onderwerpen die betrekking hebben op het evalueren van de onderlinge samenhang, de legitimiteit en de effectiviteit van de maatregelen. In het evaluatieonderzoek zijn de aanbevelingen van de commissie geclusterd en vervolgens vertaald naar onderzoeksvragen die, aldus de onderzoekers, betrekking hebben op de aanleiding, toepassing, beoordeling en aanpassing van maatregelen.⁷

Deze vertaling heeft erin geresulteerd dat de eenentwintig aandachtspunten zijn teruggebracht tot een tiental centraal staande onderzoeksvragen. Hoewel het op zichzelf begrijpelijk is dat er keuzes moesten worden gemaakt in de focus en in steek van de evaluatie - het zou immers onmogelijk zijn in kort tijdsbestek alle eenentwintig aandachtspunten afzonderlijk te onderzoeken - is de wijze waarop dit in het evaluatieonderzoek is gedaan niet erg fraai. Zo is in het geheel niet duidelijk welke aandachtspunten in de vertaalslag verloren zijn geraakt en dus niet bij de evaluatie zijn betrokken.

Het feit dat de commissie consequent de gehanteerde structurele onderverdeling in de parameters samenhang, effectiviteit en legitimiteit in het evaluatieonderzoek geheel heeft losgelaten, werkt ook niet verhelderend. De enige parameter die wel uitdrukkelijk

terugkomt en zelfs wordt aangemerkt als 'het leitmotiv van het evaluatiekader', is 'samenhang' in de zin van 'samenhang in de totstandkoming van maatregelen en samenhang in de toepassing van maatregelen'.⁸ Deze keuze is niet vanzelfsprekend, gezien het feit dat de aanbevelingen van de commissie een breder terrein beslaan dan dat van 'de samenhang'. Bovendien wordt zij niet toegelicht. Het moge duidelijk zijn dat deze in steek van het evaluatieonderzoek met zich meebrengt dat een groot aantal door de commissie als belangrijk aangedragen vragen en aandachtspunten buiten beschouwing blijft.

Door de gemaakte keuze niet expliciet te verantwoorden en niet duidelijk aan te geven welke aandachtspunten niet onderzocht zijn, wordt ten onrechte de schijn van volledigheid en grondigheid opgehouden. Wegens de ondoorzichtige keuzes en het grotendeels in eigen beheer uitgevoerde onderzoek, bestaat het risico dat het evaluatieonderzoek niet alleen wetenschappelijk niet afdoende verantwoord is, maar ook op politieke emoties lijkt te zijn gebaseerd.

Onbeantwoorde vragen

De vertaling van de eenentwintig aandachtspunten naar tien onderzoeksvragen (die overigens niet alle expliciet worden beantwoord) heeft tot gevolg dat een deel van de aandachtspunten niet aan bod is gekomen. Hoewel dit niet voor alle aandachtspunten even problematisch is, is dit voor een aantal van hen wel het geval.

Samenhang

Tijdens de totstandkoming van de verschillende antiterrorismemaatregelen is er vanuit de (straf)rechtswetenschappelijke hoek dikwijls op gewezen dat het totaalbeeld uit het oog dreigde te worden verloren. Door het incidentgerichte en reactieve karakter van antiterrorismemaatregelen is het pakket stapsgewijs tot stand gekomen, zonder dat er tijdens de verschillende fasen van totstandkoming afdoende aandacht zou zijn besteed aan de samenhang tussen en de gezamenlijke impact van de maatregelen. Het belang van het in kaart brengen van dwarsverbanden tussen de maatregelen naast bestudering van zelfstandige onderdelen van het pakket aan maatregelen, onderkent de commissie eveneens. Zij wijst op de impact van een mogelijke cumulatie van formele en materieelrechtelijke maatregelen binnen de kaders van het strafrecht, maar ook op mogelijke cumulatie van

⁶ Commissie Evaluatie Antiterrorismebeleid, *Naar een integrale evaluatie van antiterrorisemaatregelen*, Den Haag: Staatsuitgeverij 2009; *Kamerstukken II 2009/10*, 29 754, nr. 180.

⁷ Ministerie van Veiligheid en Justitie 2011, p. 25.

⁸ Ministerie van Veiligheid en Justitie 2011, p. 26.

strafrechtelijke en bestuursrechtelijke antiterrorisme-maatregelen.⁹

Hoewel de samenhang duidelijk meer omvat dan alleen het strafrecht, ligt daar wel een van de belangrijkste omissies van het onderzoek. Tijdens de totstandkoming van de strafrechtelijke antiterrorisewetten en de daaruit voortvloeiende maatregelen, is dikwijls zowel door politici als vanuit de (straf)rechtswetenschap de vraag gesteld hoe de voorgestelde maatregelen zich verhielden tot het reeds bestaande strafrechtelijke instrumentarium. De toegevoegde waarde van de voorgestelde maatregelen werd daarmee ter discussie gesteld. Omdat deze discussie herhaaldelijk werd gevoerd en ook verschillende instanties, die de wetgever van advies hebben voorzien (waaronder de Raad van State, de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, de Nederlandse Orde van Advocaten en de Raad voor de Rechtspraak), belangrijke vraagtekens plaatsten, zou het op zijn plaats zijn dit aspect in een evaluatie terug te laten komen. Ook de commissie geeft aan dat bijvoorbeeld aan de hand van casestudies van bestaande terrorismegerelateerde opsporingsonderzoeken onderzocht zou moeten worden in hoeverre strafrechtelijk optreden in die specifieke gevallen alleen onder de antiterrorisewetgeving mogelijk was of dat dit al op grond van het reguliere straf(proces)recht mogelijk was geweest. Tevens zou in kaart gebracht moeten worden in hoeverre er bij deze cases achteraf voor het strafrechtelijk optreden tegen (vermeende) terroristische gedragingen geen toereikende grond bestond en in hoeverre de 'nieuwe' bevoegdheden daaraan debet waren.¹⁰ Ondanks het feit dat er in het evaluatierapport wel enige aandacht aan de problematiek rond cumulatie van straf(proces)rechtelijke bevoegdheden en maatregelen wordt besteed, stemt de wijze waarop dit is gedaan minder gelukkig. In de eerste plaats lijken de onderzoekers zich op slechts één aspect van de cumulatieproblematiek te richten. Waar de commissie het belang van het in kaart brengen van mogelijke cumulatie van strafrechtelijke maatregelen ook zag met het oog op de potentiële overbodigheid van nieuwe antiterreurbevoegdheden naast het reguliere straf(proces)rechtelijk instrumentarium, hebben de onderzoekers zich gericht op de mogelijk dispropor-tionele impact die het gevolg van cumulerende maatregelen kan zijn. Ofschoon dit vanzelfsprekend ook een belangrijk en onderzoekswaardig onderwerp is, wordt echter in het geheel voorbij gegaan aan de vraag die hier aan vooraf had moeten gaan, namelijk

of er strafrechtelijke maatregelen of bevoegdheden zijn, anders dan de te evalueren maatregelen en bevoegdheden, die betrekking (kunnen) hebben op dezelfde gedragingen en zo ja, waarin de nieuwe maatregelen of bevoegdheden verschillen van reeds bestaande maatregelen.

Wat is er dan wel onderzocht van de mogelijke cumulatie van maatregelen? De onderzoekers hebben getracht in kaart te brengen in hoeverre cumulatie van antiterrorismemaatregelen een negatief effect op de effectiviteit van de aanpak kan hebben. In hoeverre moeten politie en inlichtingendiensten een potentiële terrorist na het uitzitten van zijn straf nog steeds nauwgezet in de gaten houden en in hoeverre kan dit bijdragen aan deradicalisering. De wijze waarop dit is onderzocht, is verwonderlijk. Volgens het rapport is tijdens een themasessie één fictieve casus (de gekende dreiger) aan verschillende personen voorgelegd die in de praktijk van de terrorismebestrijding werkzaam zijn. Tijdens de plenaire bespreking zou zijn gebleken dat de deelnemers aan de themasessie op basis van hun eigen ervaringen en inzichten niet van mening waren dat er een dergelijke negatieve cumulatie was. De onderzoekers komen dan ook tot de conclusie:

*'Al met al is de uitkomst van de casusgerichte benadering dat het theoretische negatieve cumulatieve effect van maatregelen – of dit nu voor het subject geldt waarop deze worden toegepast of voor de effectiviteit van de aanpak – zich niet materialiseert in de praktijk.'*¹¹

Deze conclusie lijkt erg kort door de bocht. Niet alleen is een dergelijke uitspraak op basis van één fictieve casus wel erg mager, uit het onderzoek blijkt ook niet dat de 'subjecten' van de maatregelen – de terreurverdachten – of hun advocaten over hun ervaringen met de maatregelen zijn bevraagd, evenmin over de impact ervan op de ontwikkeling van hun denkbeelden en religieuze overtuigingen. Deze tekortkoming in het onderzoek is het directe gevolg van het weinig multidisciplinaire karakter ervan, mogelijk in combinatie met een (te) grote tijdsdruk. Het begrip 'samenhang' in het evaluatieonderzoek wordt aldus sterk benaderd en onderzocht vanuit het perspectief van verschillende actoren: in hoeverre is

9 Commissie Evaluatie Antiterrorismebeleid 2009, p. 57.

10 Commissie Evaluatie Antiterrorismebeleid 2009, p. 46.

11 Ministerie van Veiligheid en Justitie 2011, p. 106.

er in de praktijk helderheid over de afstemming van handelen en bevoegdheden tussen politie en justitie, inlichtingen- en veiligheidsdiensten en bestuurlijke autoriteiten. Op dat vlak komen de onderzoekers overigens wel met een aantal waardevolle inzichten en aandachtspunten, die voornamelijk betrekking hebben op het beter afstemmen en stroomlijnen van de rollen en verantwoordelijkheden van actoren die zich op lokaal en nationaal niveau met de aanpak van terrorisme bezighouden.

Legitimiteit

Het rapport constateert, in navolging van de commissie, dat bij legitimiteit van wetgeving en beleid het gewoonlijk gaat om de conformiteit met het geschreven en het ongeschreven recht, alsmede om de maatschappelijke aanvaardbaarheid van wetgeving en dat beleid.¹² Met het oog op het eerste deel van de door de commissie gehanteerde definitie van legitimiteit - de conformiteit met het geschreven en het ongeschreven recht - is een deel van het onderzoek aan het Onderzoekscentrum voor Staat en Recht van de Radboud Universiteit uitbesteed. Het gaat om de conformiteit van antiterrorismemaatregelen met fundamentele rechten en beginselen. Omdat de meeste

het Hof reeds op zichzelf mogelijk onvoldoende voorzienbaar zullen worden geacht.¹⁴ Als een van de mogelijk problematische maatregelen worden de bevoegdheden tot preventief onderzoek van voorwerpen, vervoermiddelen en kleding (Wet opsporing en vervolging terroristische misdrijven) genoemd. Met het oog op de legitimiteit van antiterrorismemaatregelen en in het licht van de aandachtspunten die de commissie heeft geformuleerd, is het te betreuren dan er in het evaluatieonderzoek niet verder op de cumulatie van verschillende antiterrorismemaatregelen wordt ingegaan. Niet alleen zou een analyse van cumulatie beter inzicht hebben kunnen bieden in de noodzaak en de mogelijke negatieve effecten van antiterrorismemaatregelen, ook zou de conformiteit van het integrale pakket aan antiterrorismemaatregelen met fundamentele rechten en beginselen, zoals aanbevolen, in kaart kunnen worden gebracht. Inzicht in het publieke draagvlak voor antiterrorismemaatregelen en het vertrouwen in de overheid ten aanzien van de bestrijding van terrorisme vormt volgens eerder gegeven definitie de tweede pijler van legitimiteit. In haar rapport heeft de commissie aanbevolen het draagvlak voor maatregelen in het bijzonder ook te peilen onder minderheidsgroeperingen. De daaraan ten grondslag liggende gedachte is, dat burgers uit deze groeperingen wellicht een grotere kans lopen subject van onderzoek te worden. Omdat moet worden vermeden dat antiterrorismemaatregelen onevenredig en onterecht vaak op bepaalde minderheden worden toegepast of dat dit alleen gebeurt op basis van etniciteit, is een dergelijk onderzoek naar draagvlak onder de bevolking en minderheidsgroeperingen belangrijk.

Helaas wordt hierover met geen woord in het evaluatieonderzoek gerept en wordt de tweede pijler van de legitimiteit niet onderzocht. Dat is jammer, niet alleen om de al genoemde reden, maar ook aangezien over dit aspect juist een belangrijke leemte in onze kennis zit. Afgezien van enkele onderzoeken naar gevoelens van angst voor en bezorgdheid over een terroristische aanslag in Nederland (zoals de Eurobarometer, de Terrorismemonitor van Intomart en de monitor Risicobeleving Terrorisme van MarketResponse), ontbreekt onderzoek naar de vraag wat burgers vinden van de genomen maatregelen en de mogelijke beperking van rechten- en vrijheden. Zijn ze zich ervan bewust wat de maatregelen inhouden, op wie zij toegepast kunnen worden en worden de maatregelen rechtvaardig bevonden? Hoewel deze

Het evaluatieonderzoek gaat niet verder in op de cumulatie van verschillende antiterrorismemaatregelen

Nederlandse antiterrorismemaatregelen nog amper door Nederlandse rechters aan fundamentele rechten zijn getoetst, hebben de onderzoekers van de universiteit jurisprudentie van het EHRM over buitenlandse antiterrorismemaatregelen geanalyseerd.¹³

Op basis van een grondige en lijvige analyse komen de onderzoekers tot de conclusie dat voor geen van de behandelde wetten of andersoortige maatregelen geldt dat die reeds op zichzelf zeker of hoogstwaarschijnlijk in strijd zijn met het EVRM. Maar de analyse leidt voor een aantal wetten wel tot de conclusie dat bepalingen daaruit bij eventuele toetsing door

12 Commissie Evaluatie Antiterrorismebeleid 2009, p. 61.

13 Ministerie van Veiligheid en Justitie 2011, bijlage H, p. 1-160,

14 Ministerie van Veiligheid en Justitie 2011, p. 144.

vragen van groot belang zijn om inzicht te krijgen in de vraag in hoeverre er onder de bevolking draagvlak voor de ingeslagen 'antiterrorismekoers' bestaat, is het gebrek aan interdisciplinariteit debet aan het ontbreken van een antwoord.

Effectiviteit

Waar bij de effectiviteit van wet- en regelgeving dikwijls een antwoord moet worden geformuleerd op de vraag of het aan de daaraan ten grondslag liggende doel wordt bereikt, is deze vraag in het licht van antiterrorismemaatregelen lastig te beantwoorden. Het primaire doel is immers aanslagen te voorkomen door deze in een zo vroeg mogelijk stadium op het spoor te komen en stuk te maken. Daar de gegevens die daadwerkelijk inzicht zouden kunnen bieden in het aantal 'verijdelde' aanslagen logischerwijze niet openbaar zijn, kan niet in kaart worden gebracht in hoeverre de huidige maatregelen een positieve invloed op het behalen van dit primaire doel hebben gehad. De commissie erkent deze beperking, maar geeft aan dat er naast de effectiviteit nog een ander belangrijk aandachtspunt ligt dat wel te onderzoeken is, namelijk het in kaart brengen van onvoorziene en onbedoelde (neven)effecten van wetgeving en beleid. Indien achteraf duidelijk wordt dat wetgeving sterke negatieve bijeffecten heeft die de positieve effecten overschaduwden, dan zou dit aanleiding kunnen zijn de wetgeving te herzien of te schrappen.¹⁵

De commissie geeft aan dat er bij onbedoelde effecten van antiterrorismemaatregelen zowel aan positieve als negatieve effecten gedacht kan worden. Als voorbeelden van positieve effecten noemt ze een stijging in het vertrouwen van de overheid of verbeterde politieke betrekkingen. Een belangrijk voorbeeld van een potentieel negatief effect van antiterrorismemaatregelen is toenemende polarisering tussen allochtonen en autochtonen, mogelijk resulterend in verdere radicalisering van bepaalde risicogroepen. Dit laatste zou met het oog op de brede benadering die aan de basis ligt van het Nederlandse antiterrorismebeleid, onwenselijk zijn. Niet alleen geweldsdaaden worden aangepakt, maar ook het traject dat aan deze daden vooraf gaat. Het doel van de overheid lijkt helder en begrijpelijk. Om terrorisme en de daaruit voortvloeiende materiële en sociale schade zo goed mogelijk het hoofd te bieden, moet ook de bron - gewelddadige radicalisering - worden aangepakt. Waar minister van Justitie Hirsch Ballin in 2009 nog aangaf dat er geen indicaties waren dat etnische min-

derheden in Nederland zich als gevolg van antiterrorismemaatregelen ernstig benadeeld voelden, doen enkele internationale rapporten anders vermoeden.¹⁶ Naast het Open Society Justice Initiative wijst zowel de Europese Commissie tegen Intolerantie en Racisme als de European Union Agency for Fundamental Rights op toenemende gevoelens van slachtofferschap, discriminatie en stigmatisering onder Nederlandse moslims. Antiterrorismemaatregelen worden specifiek genoemd als een belangrijke katalysator.¹⁷

Het evaluatieonderzoek is sterk politiek beladen

Voor de ECRI is kritisch over de Nederlandse situatie. Niet alleen is de commissie bezorgd over de toename van etnisch profileren in verband met activiteiten ter preventie en bestrijding van terroristische misdrijven, ook waarschuwt de commissie voor de toon van het politieke en het publieke debat over integratie en minderhedenvraagstukken en het hiermee gepaard gaande gevaar van stigmatisering. Ondanks deze zorgwekkende internationale geluiden en mogelijk zeer negatieve effecten van antiterrorismewetgeving, zijn de onderzoekers in het evaluatierapport op basis van de resultaten van de themabijeenkomst over de casus van 'de gekende dreiger' van mening dat er geen negatieve effecten zijn. Aanvullend onderzoek daarnaar of bijvoorbeeld naar de mate waarin er daadwerkelijk sprake is van etnisch profileren in Nederland, is uitgebleven maar ook niet aanbevolen. Nu naast het in kaart brengen van het draagvlak voor antiterrorismemaatregelen onder minderheden is nagelaten onder deze groep onderzoek naar de mogelijke impact van maatregelen te doen, moet geconcludeerd worden dat het onderzoek eenzijdig is. Er is alleen gekeken vanuit het perspectief van actoren die met antiterrorismemaatregelen moeten werken, de kant van de 'ontvangers' is in het geheel buiten beschouwing gelaten.

15 Commissie Evaluatie Antiterrorismemaatregelen 2009, p. 80.

16 *Kamerstukken II, 2008/09, Aanhangsel der Handelingen, publicatiedatum 01-05-2009, p. 5135-5136.*

17 Open Society Justice Initiative, *Ethnic Profiling in the European Union: Pervasive, Ineffective and Discriminatory*, New York: Open Society Institute 2009; Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie, *Derde Rapport over Nederland*, Straatsburg: Raad van Europa 2008; European Union Agency for Fundamental Rights, *European Union Minorities and Discrimination Survey. Data in Focus Report: Muslims*, EU: Publications Office 2009.

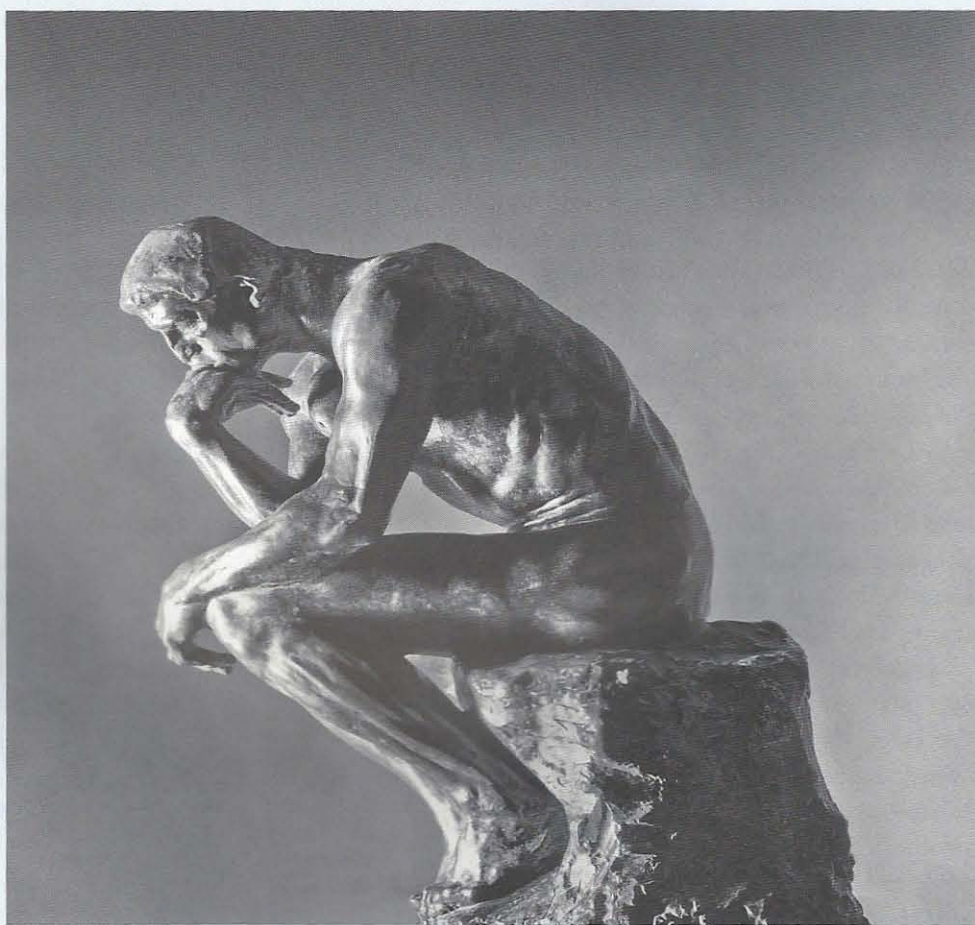
Besluit

Het evaluatieonderzoek is niet alleen sterk politiek beladen, het moest tevens binnen een kort tijdsbestek - minder dan één jaar - worden uitgevoerd. Geen ideale omstandigheden voor objectief en kwalitatief gedegen evaluatieonderzoek. Het had meer voor de hand gelegen het onderzoek niet grotendeels in eigen beheer uit te voeren, maar volledig aan een (of meerdere) onderzoeksbureaus of universiteiten uit te besteden. Het was dan wellicht ook mogelijk geweest, zoals eveneens de commissie herhaaldelijk heeft benadrukt, daadwerkelijk multidisciplinair onderzoek uit te voeren. Indien men het in eigen beheer zou willen houden, had een onafhankelijke begeleidingscommissie de voorkeur verdiend. Op deze manier zouden de kwaliteit en objectiviteit van het onderzoek beter gewaarborgd zijn.

Een bescheidener opstelling over de reikwijdte en houdbaarheid van de bevindingen van het onderzoek zou op zijn plaats zijn. Indien het kabinet akkoord gaat met de wijze waarop deze evaluatie is uitgevoerd en de conclusies die op basis daarvan zijn getrokken, kunnen kritische geluiden over terrorismebestrijding eenvoudig worden gesust onder verwijzing naar het onderzoek en de daaruit door de minister van Veiligheid en Justitie afgeleide conclusie dat het antiterrorismebeleid gedegen en in balans is. Het zou een groot gemis zijn op deze wijze het indertijd door het kabinet gesteunde belang van een grondige evaluatie van de antiterrorisemaatregelen van de politieke agenda af te voeren zonder dat er objectief en multidisciplinair evaluatieonderzoek is uitgevoerd, waaruit ook daadwerkelijk lessen geleerd kunnen worden. ■

De denker

Hij is weer te zien, gerestaureerd en wel, *De Denker* van Rodin. Hij overpeinst de hel van het bestaan. Het beroemde beeld is onderdeel van *De Poort van de Hel*, waar Rodin in 1880 mee begon. Het was een complex beeld waarvoor de beeldhouwer zich liet inspireren op het werk van de middeleeuwse dichter Dante. *De Denker* denkt fysiek, met zijn hele lichaam. Elke spier is gespannen, zelfs zijn tenen. De Denker zou ook Rodin zelf kunnen zijn, het symbool van de kunstenaar die nadenkt over het leven. De beeldhouwer herkende veel in *De Denker* en liet zich vaak in dezelfde houding fotograferen. De tentoonstelling *Rodin De Denker denkt weer* is geheel gewijd aan dit wereldberoemde icoon van de beeldhouwkunst. Aanleiding voor deze tentoonstelling is de terugkeer van Singer Laren's eigen *Denker*. Na de aanslag in 2007 is dit topstuk gerestaureerd en weer tentoongesteld.

Auguste Rodin, *De Denker*, ontwerp 1881, copyright Singer Laren/Kees Hageman